

Gespreksnotitie voor het rondetafelgesprek over Integriteit in het Openbaar bestuur, 13 november 2019

Auteur: Bart de Koning, medesamensteller van de Politieke Integriteitsindex.

Samenvatting

De Nederlandse politiek telt jaarlijks zo'n veertig tot vijftig integriteitsaffaires. Veel daarvan kunnen met betrekkelijk eenvoudige maatregelen voorkomen worden: minder drinken, extra alert zijn bij kandidaat-politici met vastgoedbelangen, opstellen van gedragsregels voor parlementariërs en tegenspraak organiseren voor ervaren bestuurders. Er is geen reden voor morele paniek over 'ondermijning.'

Inleiding

De Politieke Integriteitsindex (PI-Index) meet sinds 2013 systematisch integriteitsschendingen in de Nederlandse politiek.ⁱ Gemiddeld zijn er zo'n veertig tot vijftig affaires per jaar, variërend van corruptie en fraude tot drankmisbruik. Of dat veel of weinig is weten we niet, omdat er geen vergelijkbare buitenlandse indexen bestaan. Ook de vraag of het nu beter of slechter gesteld is met de integriteit dan vroeger is lastig te beantwoorden, omdat normen en waarden veranderen. In 1980 kon een burgemeester strafrechtelijk veroordeeld worden wegens corruptie en belastingfraude en daarna toch eervol ontslag krijgen. Dat is nu ondenkbaar, omdat de morele lat flink hoger ligt. Meer informatie over de PI-Index is te vinden in de voetnoten, deze gespreksnotitie behandelt slechts enkele belangrijke bevindingen die relevant zijn voor het rondetafelgesprek.

Blinde vlekken en valkuilen: wangedrag in de vrije tijd, vastgoed, geen gedragsregels voor het parlement, arrogantie van de macht.

1) Van alle soorten integriteitsschendingen –zoals corruptie, misbruik van informatie en fraude– vormt **wangedrag in de vrije tijd** al sinds het begin van de PI-Index de grootste categorie.ⁱⁱ Dat is in zekere zin geruststellend: als Nederlandse politici ethische grenzen overschrijden doen ze dat dus vaak niet als politicus binnen het openbaar bestuur, maar als privépersoon. Vaak gaat het om omstreden tweets, seksueel wangedrag of drankgebruik. Er moeten ieder jaar wel een paar wethouders of burgemeesters opstappen omdat ze zich dronken misdragen hebben. Deze affaires laten ook zien dat integriteit geen statisch begrip is. Excessief drankgebruik was heel lang niet ongebruikelijk in de politiek, maar geldt nu als *not done*. Hetzelfde geldt voor seksueel getinte opmerkingen, handtastelijkheden en erger: de normen voor fatsoenlijk gedrag zijn aanzienlijk strenger geworden.

2) De PI-Index bevat ook ieder jaar een aantal affaires rond **vastgoed**, bijvoorbeeld omdat politici als eigenaar van vastgoed in opspraak komen of omdat er een (schijn van) belangenverstremgeling optreedt rond bijvoorbeeld vergunningen of bestemmingsplannen.

3) Greco (Group d' etats contre la corruption) heeft er al een aantal malen op gewezen dat de Eerste en Tweede Kamer **geen gedragsregels voor zichzelf** hebben opgesteld. Dat maakt internationaal een vreemde indruk en het ondergraaft het

morele gezag van de wetgevende macht: terwijl burgers en bedrijven steeds strengere regels opgelegd krijgen, weigeren de wetgevers dat voor zichzelf. Het leidt voortdurend tot affaires: als politici dure geschenken krijgen of als ze een overstap maken naar het bedrijfsleven en het verwijt krijgen de politiek als draaideur te gebruiken. Heldere regels en normen zouden veel problemen kunnen voorkomen.

4) Uit de historische gegevens van de PI-Index blijkt duidelijk dat de grootste en machtigste partij ook de meeste affaires heeft. De **arrogantie van de macht** is dus een valkuil. Dat is ook te zien bij veel schandalen rond ervaren en machtige politici, die op het hoogtepunt van hun carrière een integriteitsschending begaan. Zij dulden geen tegenspraak, krijgen die ook niet meer en ontsporen vervolgens.

Het misverstand 'ondermijning'

In de circa 550 politieke affaires sinds 1980 die de PI-Index telt, komt maar één voorbeeld voor van een politicus met mogelijke onderwereldconnecties. Het betrof een Amsterdamse deelraadbestuurder, die in 1993 op aandringen van de BVD aftrad. Verder zijn er geen gevallen bekend van infiltratie of 'ondermijning'. De gedachte dat de onderwereld de bovenwereld wil binnendringen en beïnvloeden is ongeveer een eeuw geleden tijdens de Drooglegging in de Verenigde Staten ontstaan. Het duikt sindsdien met tussenpozen ook op in andere landen, zoals Nederland. Dit oude spookbeeld leeft nu weer op, deze keer in het hypewoord 'ondermijning.'

Hoewel politici, politiemensen, wetenschappers en journalisten die term bijna dagelijks gebruiken is het van belang om te benadrukken dat Nederland het enige land ter wereld is dat 'ondermijning' kent. Het begrip is in 2009 bedacht door de toenmalige politiecommissaris Bernard Welten, die er nooit een definitie van heeft gegeven. In 2019 bestaat er nog steeds geen definitie van. Wie toch op zoek gaat naar de betekenis van 'ondermijning' ontdekt dat het begrip in het politieke debat in feite alles omvat wat verboden is in het Wetboek van Strafrecht, plus uiteenlopende zaken als hangjongeren, misbruik van publieke voorzieningen en Nutella-winkels.

Dat maakt 'ondermijning' om een aantal redenen problematisch. Omdat Nederland het enige land is dat de term gebruikt, is het niet mogelijk ons land te vergelijken met het buitenland. De unieke term suggereert wel dat het hier 'erger' zou zijn dan elders. Dat blijkt niet uit objectief vergelijkbare internationale cijfers over bijvoorbeeld het misdaadpeil, drugsgebruik onder de bevolking of corruptie in openbaar bestuur en bedrijfsleven. De beeldspraak van 'ondermijning' is niet onschuldig. Een kasteelmuur die bij een belegering langdurig ondermijnd wordt, stort op zeker moment in, waarna het kasteel in handen van de vijand valt. Gezagsdragers die steeds het woord 'ondermijning' gebruiken suggereren daarmee dat de instanties van onze rechtsstaat op instorten staan. Dat is pertinent niet waar. Corruptie, witwassen en georganiseerde misdaad komen zeker voor, maar die verschijnselen zijn zo oud als de wereld. Er is geen bewijs dat de onderwereld bezig zou zijn om binnen te dringen bij de uitvoerende macht, de wetgevende macht of rechterlijke macht. Het ongrijpbare en onmeetbare karakter van de term 'ondermijning' veroorzaakt onnodige paniek.

Over de auteur

Bart de Koning is onderzoeksjournalist en auteur. Hij werkte onder meer voor *Quote*, *FemBusiness* en *HP/De Tijd*. Tegenwoordig is hij zelfstandig journalist, gespecialiseerd in politie, veiligheid, fraude, terrorismebestrijding en privacy. Hierover schrijft hij voor onder andere voor *Follow the Money*, *Maarten* en *HP/de Tijd*. Voor de *Volkskrant* stelt hij jaarlijks samen met Leo Huberts en Muel Kaptein de Politieke Integriteitsindex op. Hij is auteur van *Alles onder controle*, *Operatie Blauw*, *De Veiligheidsmythe* en *Vriendjespolitiek*. De Koning is daarnaast gastdocent aan de Politieacademie (schrijfvaardigheid, rapporteren, analyse).

ⁱ Voor een uitgebreide beschrijving zie:

<https://www.teldersstichting.nl/assets/files/2018-3-8-huberts-kaptein-de-koning.pdf>

ⁱⁱ <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-politieke-integriteitsindex-politici-struikelen-over-drank-drugs-fraude-of-foute-tweets~b792ed47/>